

Kızıma Mektuplar

İnci Enginün
Türk Yurdu

Memduh Şevket Esendal'ın kızı Emine Esendal'a yazdığı mektuplar hacimli bir kitap olarak basıldı.¹ Mektupları yayıma hazırlayan Muzaffer Uyguner yazdığı bir sayfalık takdimde yazarın uzun yıllar evinden uzak kaldığı için çocukları Emine Sarıdal, Mehmet Suat ve Dr. Ahmet Esendal'a birçok mektup yazdığını belirtmekte, "Mektuplarda adları geçen kişiler konusunda ayrıntılı bilgi vermedik; zaten, mektuplarda gerekli bilgiler yer almıştır demektedir. Doğrusu bu ifadeyi çok yadırgadım. Mektuplardaki kişiler ancak eser baştan sona kadar okunduktan sonra belirlemekte, kimin kim olduğu anlaşılabilir. Eğer açıklamalı bir dizin ve kişilerle ilgili notlar bulursa, okuyucu bazı ifadeleri daha rahat çözebilir. Bu tür hacimli eserlerden araştırmalarda yararlanılabilmesi için dizin mutlaka gereklidir. Esendal hala yeterince incelenmemiş yazarlarımızdan biri. Çok ciddi bir devlet adamı izlenimi uyandırmakta. Ailesine karşı da son derecede yumuşak, anlayışlı ve fedakar. Eşi, kayınvalidesi, çocukları ve sonra torunları (Özellikle torunu Tuğrul ile ilgili satırların dede-torun ilişkisini gösteren çok sevimli müstakil bölümler oluşturduğunu söylemem lazım.) gelinleri, damadı, ailenin yakın, uzak akrabaları, hizmetçiler onun çevresini oluşturmakta. Hemen hemen hepsinin ayrı bir hikâyesi var. Çocuklarının evlenmesi, çoluk çocuk sahibi olmaları, hayatlarındaki dalgalanmalar her şey onu yakından ilgilendirmektedir. Esendal'ın hikâyelerini iyi bilen okuyucu bu kişileri de yazarın bir anlamda hikâyeleştirdiğini düşünmekten kendisini alamıyor. En acı konuları bile o hafif ironisiyle, dolaylı anlatımla dile getirmesi yazarın bütün eserlerinin temel çizgisidir.

Kızını çok sevdiği besbelli. Eserde her ne kadar kızının doğum tarihi verilmemiş olsa da 1922'de doğduğu anlaşılıyor.² Buna göre kızı henüz okuma yazma bilmeden veya yeni öğrenirken bu mektuplar yazılmaya başlanmış, ilk altı mektup eski yazı ile yazılmış, sonrakiler yeni harflerle. Baba kızına da yeni harfleri uzaktan öğretmeye çalışmışa benziyor. Yeni harflerle Türkçe yazmak kendisi için de yeni bir şeydir ve kendi tecrübelerini de kızına yazar: "Ben yaşta olanların çoğu, sıkıp kendilerini, yazılarını işletemediler. Onun için de Arap harflerine asılı kaldılar. (s.131) "Flaubert: İnsan, denemediği şeyi bilmez. demiş" (s.549) diyerek onu denemelere davet ettiği gibi, kendisi de durmadan yeni denemelere girişir. 634 sayfalık bu hacimli kitapta sonuncusu 16 Mayıs

¹ Memduh Şevket Esendal: Bütün Eserleri-17.Kızıma Mektuplar, Ankara, Bilgi Yayınevi, Ocak 2001, s.635.

² 24.5.1937 tarihli mektubuna "On beş yaşına girmeni kutlarım." diye başlamaktadır (s.125)

1952'deki ölümünden bir buçuk ay kadar önce yazılmış olan 22.3.1952 tarihini taşıyan 400 mektup sıralanmıştır.

Bu mektuplarda üzerinde durmayı istediğim bazı hususları belirtmek istiyorum.

1.Eğitim. İlk mektuplarda kızını eğiten, ona harfleri resimlerle öğreten, maniler, türküler, tekerlemeler gönderen Esendal'ın kızına ilk mektubunda çok sevimli tekerlemeler görülür. “Sonra Mehmet senin bir resmini çıkarsın, onu da ban gönder, benim can kızım, benim han kızım, hamam kızım, saman kızım, bir tanecik sultan kızım...”(s.9).

Çocuğun oyuncuklarını merak eden, neler yaptığını soran baba, onun için resimler yapar ve bunları da kızına gönderir. (Keşke mektuplarda yer alan bu tür resimler de kitaba eklenseydi.) Kızı için bir oyuncak bebeğin alınıp gönderilmesi bütünüyle bir masaldır. “Hanım can, burada bir bebek mağazanın camekanında duruyor, beni gördükçe de. “Ben emine Hanımı isterim! diye ağlıyordu. “Emine Hanım buraya gelecek, bekle.” dedim. “sabret dedim, olmadı! “Beklemem” dedi. Ben Emine Hanımı isterim. diye ağladı. Ben de aldım, sana gönderiyorum kızım. Bu senin kızın imiş. Nasılsa buralara düşmüş. Nasıl oldu da kızını kaybettin! Bir daha bu çocuğu böyle yalnız bırakma. Ben görmese idim belki kaybolurdu. Ne ise dükkancı, Allah razı olsun almış, camekanın içinde saklamış.” (s.107) Mektuplarda bebelere de selam eden baba, Tahran'dan yazdığı 20.3.1928 tarihli mektubunda bir tekerleme ile meddah hikâyesini de nakleder:

“Benim şeker kızım, bal kızım, kaymak kızım tokmak kızım. Tahran'a gelirken ve Baku'dan geçerken, günlerden bir gün, gördüm ki bir yerde birkaç kız oturmuşlar. (Cambazhane oyunu) oynuyorlar. ‘Bu oyunu nereden aldınız hanım kızlar!’ diye sordum. Çarşıdan aldık! diye cevap verdiler. Hemen ben de çarşıya koştum, o dükkân senin, bu dükkân benim gezerken, bir dükkânın birisinde cambazhane oyununu buldum. Dükkâncıya sordum: Dükkâncıbaşı, dükkâncıbaşı bu oyunu kaç paraya verirsin? dedim. “Çok para isterim! dedi. ‘Aman dükkâncıbaşı, canım dükkâncıbaşı ne olursun, bunu ucuz ver. Bunlarla Emine Hanım oynayacaktır!’ dedim. ‘Hangi Emine Hanım?’ diye sordu. ‘Kızların kızı, hanımların şekeri, babasının elmas kızı Emine Hanım oynayacaktır.’dedim. ‘Ya! Öyle ise ucuz veririm.’ dedi. Meğer dükkancı Emine Hanımın adını, sanını duymuş imiş, verdi.’ Burada buna benzer bir oyun daha var, onu da vereyim, isterseniz! dedi. ‘Aman hiç durma ver.’dedim. İkisinin de parasını verip, iki yassı kutu içine koydurdum, aldım buraya geldim. Şimdi yakında buradan İstanbul'a gidecek bir adama verip benim kızıma göndereceğim. Nasıl oynanacağını da içine yazıp koyacağım. Hem bu öyle bir oyun ki

yalnız sen değil annen de oynar...” (s.11). Hayatı bir masala çeviren bu anlatım tarzı Esendal’ın sevgi dolu ve öğretici bir baba olduğunu göstermektedir.

Daha sonraki mektuplarında onun Türkçe üzerinde durması, kızında Türkçe sevgisini uyandırması, yabancı dil-önce Fransızca sonra İngilizce öğrenmesi için yaptığı tavsiyeler ve teşvikler dikkati çekmektedir. Kızını önce Kipling’in Orman Kitabı’nı (s.93) daha sonra İngilizce’den hikâye çevirmesi (Bunların bir kısmı Ulus’ta çıkmıştır.) için destekler. Fakat kızının pek hikâye yazmaya yanaşmadığı anlaşılmaktadır. Kızıyla birlikte eser yazma hayalleri de vardır (s.105). “Tercümelere başlayarak yazıcılık yaşayışına girmiş olursun! Yurdumuzda bu iş bomboştur. Ne bir tek tiyatro yazılmıştır ne de bir roman var. Çocuklara yazılmış bir tek okuma kitabı yoktur. Senin yazılarında tutturacağın felsefe yolu bence şu olmalıdır. İnsan yalnız yaşayamaz! Birçok insanlar içinde yaşayan adamı, yalnız yaşıyormuş gibi düşünüp yaşatmaya çalışmak olmaz. Adamın iyiliği ve rahatlığı, içinde yaşadığı insanların iyiliği ve rahatlığı ileler. Bu adamın iyiliği kendine yapacağı iyilik değil, cemiyete yapacağı iyiliktir. Adamoğluna düşen başlıca ödev, cemiyetin iyiliğine çalışmaktır. Saadet, zevk etmeğe uğraşmakla, para ile olmaz: saadet, kendi kendine sevmek ve beğenmek demektir...” (s.264). Esendal’ın kızına yaptığı bu tavsiyeleri kendisi de eserlerinde uygulamıştır.

Kabil’deki yardımcılarını Bayat bütün gün ağlamıştır. Sebep sorulduğunda hademelerden şu cevabı alır: “Hanımın, Emine Hanımın gittiğine (dik) oldu! dediler. Yani ‘zik’ olmuş. Bu, Arapça bir sözdür, daralmış sıkılmış demektir.”(s.27).

Dil öğreniminde çocuklar için tekerlemelerin önemini fark etmiş bir babadır Esendal. Dilin müziğini çocuğuna öğrettiği gibi, resimlerle de güzel sanatlara olan ilgisini uyandırmaya çalışır. Ayrıca fotoğrafçılığa da meraklı olduğu görülmektedir.

Sonraki yıllarda Ankara’da oğlu Ahmet’in torunuyla geçirdiklerini, çocuğun bin bir maskaralığını anlatırken onların hepsini ciddiyetle tekrarlar. Çocuklara olan sevgisi bütün mektuplarından fişkırılmaktadır. Çocuğu ciddiye almaktadır.

Şartları içinde insanların mutlu olmasını dileyen hikâyecinin sevgi dolu anlatımını sadece eserlerine ayırmadığını, çevresindekilere de yansıttığı görülmektedir.

10.8.1933 tarihindeki mektubunda memuriyetine nasıl gideceğini şöyle anlatır:

“Gelelim Emine Hanımın babasına:

Bu baba efendi birkaç güne kadar İstanbul’a gelecek. Birkaç gün de İstanbul’da kaldıktan sonra vapura! Vapur gece kalkar. Marmara’da dalga olmaz, gece yemeği ve uyku. Ertesi sabah Çanakkale’den geçer. Emine Hanım büyük muharebenin olduğu ve Fransız ve İngiliz gemilerinin battığı yerleri görür. Sonra Adalar denizi, yahut Ege Denizi,

Çanakkale'den çıkınca biraz dalgalı olur. Emine Hanım yatar. Akşamüstü İzmir körfezi Temaşa olunmağa değer. Ertesi günü gene yola , gece yoldu, sabah Pire. Orada da Emine Hanım Yunanlıları görür. Gene yolu, iki gün deniz, sonra Mısır. İskenderiye limanı..."(s.26). Bu parçada tarih ve coğrafya bilgileri verilmektedir. Fakat Esendal mektuplarını asla sıkıcı makalelere çevirmez.

Yazarın Türkçe'ye çok önem verdiği mektuplarından da anlaşılakta. Ulus kelimesini kullandıktan sonra bu kelimenin Türkçe millet anlamına geldiğini Afganlıların bunu kendi dillerinde halk anlamına kullandıklarını yazar."Bizim yerimiz çok ama, ulus az! derler." (s.218) Bu arada bazı kelimelerin anlamını (kırıtmak, pitona iş gibi), bazılarının imlâsını (gazata, eyi) yadırgadım.

Kızını sadece bilgi ve kültür edinmesinde değil, kadın-erkek ilişkilerinde de uyarır. Bunlardan biri nişanlı iken gençlerin yolculuk yapmalarınıdır. "Birini tanımak istersen birlikte yolculuk et! Çok genç karı kocalar, balayı gezintisinden dargın dönerler. Bu gezintiyi nişanlı iken yapmak daha doğru olur. Ben sanırım ki böyle bir nişan gezintisinden sonraki evlenmelerin nikahları daha sağlam olur." (s.319).

2.Kızı gözündeki rahatsızlık yüzünden, okulda kendisini iyi hissetmeyince, onu serbest bırakır. "Okullara gidip gelmenin başlı başına bir faydası vardır. Ben bunu, hiç mektebe gitmemiş adamları gördükçe anlıyorum. Bu anladığımı anlatmak da kolay değildir." (s.198) demekle beraber, Esendal'ın insanın mutlaka okula gitmesi gerekir, okul dışı öğrenme olmaz gibi bir katılığı yoktur. Ancak zaman zaman kendisinin kendi kendisine öğrenmek zorunda kaldığını, eksiklikleri yüzünden meslek hayatında bazı noktalara ulaşamadığını da onlara hatırlatır. İyi bir batı dilini bilmediği için batı ülkelerine elçi olarak gönderilmeyeceğini belirtirken çocuklarına oraların fırsat veremediğinden mustarip olduğunu sezdirir. "Ben bildiğim kadar her şeyi kendim çalışıp öğrendim. Yalnız Rusçayı değil. Şu bildiğim kadar Frenkçeyi ve Farsçayı çalıştım, okudum, öğrendim. Yalnız bunlar da değil. Tarihten, coğrafyadan ne biliyorsam, bunları okula borçlu değilim. Eğer gençken okusaydım, bir yabancı dili pişirseymdim şimdi ne parlak olurdu. İçinde yetiştiğim ortam elverişli değildi. İşte ancak bu kadar oldu." (Bu konuya tekrar döner. (s.179)³

³ "Ben birçok diller konuşurum. Hepsi yarım yurumdur. Türkçe'yi bile! Türkçe'ye bugün çalışıyorum, dersem inan: Ancak kendimi suçlu bulmam. Ne çocukluğumda ne de sonra bir dili doğru dürüst çalışacak bir günüm olmadı. Ben öğrendiğim kadarını kaçamak ile, o da pek çok uğraşarak kendim elde ettim. Sen, bu dili öğrenirsen benim için pek sevindirici bir iş yapmış olacaksın. Öğrendikten sonra da artık bana ders verirsin..." (s.256)

Bugün de beni Londra ‘ya yollasalar, iki yıl orada kalayım, bak İngilizceyi nasıl öğreniyorum. Değil Londra’ya gitmek, şu Kabil’de İngilizce okuyacak bir hoca olsa, yalan yanlış konuşacak kadar gene öğrenirim. Bu, bıkmayıp çalışmak, gözü kulağı doldurmak işidir.” (s.198). Eğitim hakkındaki görüşleri bu mektuplarını baştan sona kadar kaplar. Bunlar da Gökalp’in görüşleriyle birleşmektedir. Ayrıca yazar Robert Kolej ve Alman Lisesi’ni pek beğenmez: “Ben sanıyorum ki bunların her ikisinin de iyilikleri olduğu gibi kötülükleri de vardır. Ben sanmam ki bundan sonra kimse seni milletinden ayırabilsin ve ahlaksızlaştırıp kötüleştirebilsin yahut seni Hıristiyanlaştırabilsin. Söz yoktur ki muhit adamın üstünde iz bırakır ancak benliğini kaybedecek kadar değişebilmek, yaradılıştaki çürüklükten ileri gelir. Yaradılış çürük olunca çocuk bizim mekteplerde de bozulur.

Ben bizlerin yaradılışımıza güvenirim. Bizlere telkin yapmanın kolay olduğunu sanmam. Bunun için de korkum yoktur.” (s.129).

Okullardaki eğitimden ve kurallardan da pek memnun değildir Esendal. Sınıfta birinci olmayı da önemsemez. Sınıf birincilerinin hayatta beceriksiz olduklarını da işaret eder. “Bugünkü mekteplerde yapılacak şey, üzüntü ve korku çekmeden sınıfı geçmektir.” der (s.140) ve yabancı dil öğrenmenin önemine tekrar döner: “Eğer ben bir Avrupa dilini iyi bilse idim işim işti. Ne yapalım kısmetim yokmuş!” (s.140). “Okullar önemlidir ama, okulda öğretilen birçok şeyi daha çocuk mektepte iken unuttur.” (s.146) Bunlar Esendal’ın kızına yazılmış olmakla birlikte eğitim kurumlarında geçerli olan kuralların ve okul başarısının tek önemli şey olduğunu vehmeden ailelerin ve öğretmenlerin de yararlanacakları satırlardır. Bunların sadece arada bir ikmale kalan kızını teselli amacını taşıdığını sanmıyorum. Bazı kişilerin cahilliklerini hatırlayarak “Mektep bilsen de bilmesen de bitiriliyor” cümlesini onun eğitim sistemine olan güvensizliğini de göstermektedir (s.163).

Ankara Radyosunun Türk müziği ile temsil kolu onu iki sebepten kızdırır: “Bizim yurdumuzda her şey değişti; bu gözleri yaşlı müzik değişmedi. Ben çocuktum, gene bu müzik ağlar dururdu. Aradan elli yıl geçti, yine ağlayıp duruyor. Biz bu kadar gözü yaşlı bir millet miyiz? Karı okurken ‘Ruhuuuum’ diye çekip uzattıkça, içim dışım küfür, kalay doluyor. Bunun kabadayılık, yiğitlik, alay, gevezelik, gülünç parçaları yok mu? Yoksa ve olmuyorsa, bunu bırakmalı.” (s.257). Ancak bir süre sonra Ankara Radyosunda Türk bestakarlarının harmonize ettikleri Türk türküleri ona umut verir. Bu tür çalışmaları tiyatrodaki bekler (s.316).

Kızının uçakçı olmak istemesinden hoşlanmamış olmalı (1937’de) Bunu açıkça yazmaz: “Ben uçmaktan o kadar hoşlanmıyorum. Şunun için ki bizim yeryüzünü

küçültüyor. Bu demiryollarından da hoşlanmıyorum. Bunlar da bizim genişliklerimizi, geniş ovalarımızı elimizden alıyor. Bir yol bizim memleket küçülüyor... Ben ihtiyarım, dağları yüksek görmeğe alıştım. Alçaklıklarını, uzun ovaların kısaldıklarını görmekten hoşlanmam....” Kızına “tiyatro ve roman, çocuklar için eğlenceli kitaplar yazan bir kişi ol’dерim” tavsiyesinde bulunur. “Eğlenceli şeyler yazmalı. Bu yeryüzünün en güzel ve işe yarar işi budur.” (s.134).

Kızı her yeni yetişen gibi çeşitli fantezilere kapılır. Uçakçı olmak isteği gibi piyanist olmak da istemiştir. Bunun ne kadar zor bir şey olduğunu belirten Esendal, herkesin meslek seçiminde tutması gereken bir tavsiyede bulunur: “Kendi mesleği adama bir sıkıntı olmamalıdır.”

Sporu tavsiye eder ve sporun milleti bir araya toplamadaki yararını belirtir. Ona “politika işlerinde kadınlar erkeklerden daha iyidir.” (s.299) diye de yazar.

3.Hayvan sevgisi. Evlerinde köpek, kedi, ördek, tavuk bulunur. Bunlar hakkındaki haberler pek çoktur. Bütün hayvanlar özellikleriyle belirir. Evden eşi ayrılınca, meydana boş bulan köpek hemen mindere çıkıp yatar (s.27). Köpeklerin huyları, onların eğitilmeleri kitapta geniş bir yer alır. Hayvanların davranışlarını, huylarını, birbirlerinden farklarını dikkatle inceleyen yazar, “bir orman içinde bir yeri olsa” hayvanları çok iyi incelese, resimlerini çekse ve “sonra da Kipling gibi bir kitap yazsa “der (s.99). Kabil’den ayrıldığı zaman köpekleri ne yapacağını bilemez. Köpeği İstanbul’a götürmek hemen hemen imkânsızdır. Orada bırakırsa bakacak birini bulmak zordur. O zaman Esendal asıl zor olan kararını açıklar. “Böyle bırakmaktan ise bunu zehirleyip öldürmek daha doğrudur.” (s.115). Bu konuya sonra tekrar döner ve: Bizim Çiko ne olacak? Ben gelirken onu getirmek istiyordum, şunun için ki bir kere alıştım. İkincisi de burada bıraksam, acıdan ölecek. Birisi alsa vereceğim. Hayvanı alıp, bu kadar yıl besleyip sonra açlıktan ölmeğe bırakmak da biraz tuhaf! Zehir verip öldürmek daha hayırlı. Bakalım ne olacak!” (s.118).

Köpeği bir otomobil altında kalıp ölünce Derbar veziri ona bir tane daha verir: “Aldık, sevdik, okşadık. Şurasını da söyleyeyim ki köpek de doğrusu cins bir yavru. Ben de köpekleri bilirsin, çok severim. Dişi bir encik, kül rengi de ayakları ve kulakları ile gözlerleri kara. Kulakları da iki yana sarkmış ve tüylü. Kuyruđu da kesik. Hem sevimli hem tuhaf bir şey. Kuçu bunu görünce oturdu, uzun uzun yaladı. Sonra bıraktı gitti. Ben şaşım. Görünce de yalıyor, suratını, gözlerini, burnunu temizliyor. Sanki anası imiş sanırsın!

Ben daha ısınmadım ama ısınırsam bana bir baş belası da bu! Bakalım ne yaparız.” (s.135).

Kızı da köpekleri sevdiği için o da İstanbul’da köpek edinir. Birbirlerine hem köpeklerinden söz eder, hem de resimlerini gönderirler. (s.288) Ankara’ya yerleştiği zaman yine kedi, köpek besler çilek yetiştirmeye çalışır (s.467). “Serçe çocuklar dolmuşlar, cıvıltı, kıyamet. Çiçeklerin içindeki yemişi koparıp yuvalarına taşıyorlar. Çiçekleri çocuklar koparır, kedi köpeği belediye öldürür, sarmaşıkları gelen geçen yolar, çilekleri serçeler taşır, yemiş olursa mahalle beyleri yolup götürür, yanımızdaki dairenin hademeleri parmaklığa pis halıları asar....” (s.468)

4.İnsan çalışmalıdır.Babasının kendisini 6-7 yaşında iken kışları erkenden kalkıp lambayı yaktığını, mangalda ekmek kızartarak kendisini de kaldırıp tereyağlı ekmek yedirdiğini söyler. Ama Esendal babasına çekmemiştir. Erken yatıp erken kalkmaktan hoşlanmaz. Esendal Küçükalyalı’daki ailesinin yaptıklarını hayal eder..” En iyisi senin pehlivanlardan birine çatıp biraz didişmektir, idman olur. Yalnız didişmek için ilkin onların seni kızdırmalarına zemin hazırlamalı, yani sen onlara çatarsan olmaz. Onları sana çatacak gibi hazırlamalı . Didişmek adamı açar, benzine kan getirir. Didişmede baktın ki zorlu geliyorlar, bir yerin acımış gibi yapar, bir fasıl zırlarsın. Onlar da biraz ekşir gibi olur, kalkıp deniz kıyısına gidecek olurlar. Arkalarından küfür!

Sonra sabah mahmurluğu geçer, kendine bir iş aramağa başlarsın. Bahçe yapmak güzel bir iştir. Kitapları karıştırmak ilkin adama hoş gelmese bile karıştırdıkça tatlılaşır. Sana en yarayacak şey evde hizmet görmektir. Ortalık süpürmek, toplamak, dünyada jimnastiklerin en güzelidir. Hemen her memlekette, her yerde evin kızı çirkin, evdeki hizmetçi olan genç kızlar sağlam ve güzel olurlar. Hizmete kendini alıştırmak elinden gelirse, etlerin sıkışır, fazla yağların erir, güzel olursun, şişman Emine olmazsın!” (s.42). Çocuğun muhtemelen kendisine bildirilen yaramazlıkları ve huysuzlukları üzerine yazıldığını sandığım bu satırlarla da ona didişmenin hoş olmadığını hissettirir. Hikâyelerindeki hafif alaycı ton bütün bu mektuplarda da hiss olunmaktadır.

5.Çevrenin ve çevredekilerin tasviri. Bunlar çok canlı ve hikâyeci Esendal’ı yansıtan parçalar. İş yerinde günlük hayatının nasıl geçtiğini de çok canlı satırlarla anlatan Esendal’ın meslek sırları ile ilgili açıklamalar yapmaması da dikkati çekiyor.. Onun

bulunduğu ülkelerdeki olayları dikkatle takip ettiğini gösteren bazı belgeleri hatırlayarak⁴ keşke resmi yazışmaları da öteki özel mektuplarıyla birlikte yayımlansa dileğinde bulunmaktan kendimi alamıyorum.

Kâbil'den yazdığı mektupların sayısı çok olan Esendal, Kâbil'deki yaşayışla ilgili geniş bilgiler vermektedir.” Bu son günlerde Kabil'de resimlerden bir yüzme ile kayak ve yelken yarışı tertip edildi. Hiç ummazsın ya bizim Vehbi Bey iki yüz metre serbest yüzmede birinci geldi. Abbas Efendi onu alkışlayayım derken deryaya düştü. Çıkardılar ama epeyce su yutmuş..Sen Kaptan'a haber ver, gelecek yıl deryayı Kabil'de olacak yelken yarışlarına hazırlansın.” (s.53). Günümüzdeki Afganistan ile kıyaslanınca bu satırlarda tasvir edilen ülkenin nerede olduğunu da sormaktan insan kendisini alamıyor!

Afganistan'dan sık sık Hindistan'a gider. Civarı dolaşır. Bütün bu bölgelerle ilgili çok canlı tasvirler olduğu gibi, buraların Türk Tarihi bakımından önemini de anlatır. Bu seyahatler sırasında Arapların Müslüman oluşlarından da söz eder. Aleviliğin ortaya çıkmasının İran'ın boyunduruğundan kurtulmak için çıkarılmış siyasi bir oyun olduğunu, hocaların para kaynaklarını anlatır (s.232-235) ve “Ben olsam bu türbeleri kaparım. Nasıl ki bizde kapadılar. Halkın zavallılığından fayda çıkarmak ve bu gibi şeylere yeni insanların da birtakımını olsun alıştırmak doğru değildir.” der (s.233) Bu düşüncesinde çok samimi olduğu için de İmam Rıza'nın türbesine gitmez: “Mescitlerden birtakımının mihrapları baştan başa çini ve çini üstüne yazılmış güzel yazılı çinilerle kaplıdır. Bu mihraplardan birinin yazılarını da Timurleng'in torunu ve Şahrüh Mirza'nın oğlu Hüseyin Baykır yazmıştır. Bu yazı için dünyanın en güzel sülüs yazısıdır, derler. Bunu ve çinileri görmeye gittim. Mescitleri de gezdim. Yalnız türbeye girmedim. Meşhed'e kadar gelip de türbeyi görmemek olur mu? Olur. Ben yaptım oldu. Arkadaşlar gidip gördüler ve “Meşhedî” oldular. Onların anlattıklarına göre eskisi kadar oyun ve teşrifat kalmamış ise de gene imam türbenin kapısında durup dualar okuyor ve içeri girecek adam için mezardan izin istiyormuş....” (s.234).

Kızının günlük olaylar hakkında neler düşündüğünü sorarken. “Eskiden kızlar hiç bu işlere kafa yormazlar, yalnız korkar otururlardı. Şimdi artık kızlar da bu işlere karışıyor, savaşa bile giriyorlar.

Bizim eski tarihimizde, bu savaşlara girmiş kadınlar vardı. Sonra bir aralık Türk kadınları gevşer gibi oldular. Şehirli kadınları söylüyorum. Köy kadınları işlemekte,

⁴ Bilâl N. Şimşir, Memduh Şevket Esendal'ın Azerbaycan'daki Latin harflerine geçme teşebbüsünün yararlı olmayacağına dair görüşünü yazdığı mektubu yayımlamıştır: Türk Yazı Devrimi, Ankara: TTK, 1992, s.107-108.

savaştan çok ileri gitmişlerdi Yakın Osmanlı tarihinde, Ruslar, Erzurum'a doğru ilerledikleri günlerde Erzurum ve Şebinkarahisar kadınları dövüşmüşlerdi. Ermeni karışıklıklarında da Şebinkarahisar kadınları, baltalarla kaşı koyarak kendilerini korumuşlardı.” (s.269).

Esandal Ankara'da C.H.P. genel sekreteri olarak görev yaparken de bütün Anadolu'da gezilere çıkar ve izlenimlerini kızına yazar. Osmanlılar döneminde ulusal düşüncelerin geride kalması dolayısıyla Türkçe yerine Mardin'de Arapça konuşulduğundan şikayet eder (s.369). Mardin'den Van'a uzanırlar. Gördükleri yerler çok güzeldir. Fakat köyler harap, çocukların çoğu çıplaktır (s.373). Bunlarla mücadele için önce trenin gelmesi lazımdır: “Ne yapıp yapıp buraya treni getirmeli. İlk yapılacak iş bu!” (s.373). “Bu gezinin tafsilatı çoktur. Bu mektup gibi iki yüz mektup yazmalı ki anlatılabilinsin. Güzel yerler gördüm. Çok yoksul köyler ve kazalardan geçtim. Kimsesiz, bomboş yerler. Bizler çoğalıp buraları şenlendirmeliyiz. Çevresi biraz kalabalık olsa Van gölü kadar güzel yer olmaz.” (s.374). Urfa, Gaziantep, Maraş, Malatya, hepsi onu büyüler. Güzel, bakımlı yerleri gördükçe “Ben ite bütün memleketin böyle olmasını istiyorum.” (s.377) der. Ankara'nın kışı da güzeldir. “Üç dört gün var ki Ankara sis içindedir. Bu sis ağaçların dalları üstünde donuyor. Kar yağmış sanırsın.” (s.379).

6.Sosyal ve siyasi olaylar: Bu başlık altına girecek en önemli bahislerden biri soyadı konusu. Soyadını almadan birçok isim düşünmüş olan yazar, bunlar arasında özellikle Türkçe olanlarına ağırlık vermektedir. O günlerdeki bir havayı vermesi bakımından bu mektupların ayrı bir tat taşıdığını söylemeliyim (s.74-86). Esandal pek siyasi olayları yorumlamıyor. Ancak İkinci Dünya Savaşı çıkmıştır. Bizi de tehdit etmektedir. Bu konuda yorumlar yapmakta (s.226, 228) ve İsmet Paşa ve mevcut idareciler haklarını teslim ettiği görülmektedir. Radyo haberleri bozulmaktadır. Esandal bundan şikayetçidir (s.250). Savaş sözlüğünü alaycı bir şekilde kullanması da dikkati çeker. Doktor olan oğlu ona “cigara içme!” derse ne yapacağını şöyle anlatır: “Hitler gibi koluma bir çengelli haç takar, belinden bağlı bir pardösü, aşağı odada keskin bir söylev, yukarı odaya çıkıp ne kadar kitabı varsa parçalarım! Odasını da ‘Hayat sahası’ yahut ‘yaşamak alanı’ yaparım! Bunları göze alıyorsa ‘cigara içme’ desin. Yahut kendisine bir Majino hattı hazırlasın!” (s.266). II.Dünya Savaşında Helenlerin yurtlarını İtalyanlara karşı korumasını beğenir: “Bu yeryüzünde dövüşmeyen her şeyin yaşayamayacağı doğru ise, bu İtalyanların yaşama hakları olmaması gerekir.” Almanların ise ne yapmak istediğini anlayamamıştır. Elindeki

gücü boşa harcadığını düşünür. Esendal günlük haberlerden aldığı izlenimlerin yorumlarını nakletmektedir. (s.324)

Savaş günleri yeni siyasi rahatsızlıklar getirmiş. Esendal “(Bu verdiğim Rus haberi sizden çıkmamalıdır.)” kaydı ile şu açıklamayı yapar: “Ruslar, aramızdaki dostluk anlaşmasının yenilenmesini istememişler, yeni şartlar ileri sürmüşlerdir. Bunların birincisi: Balkan Devletleri ile olan ihtilafı işlerimizi bitirmek. Bu Edirne’yi istemek gibi bir şeydir.

İkinci sözleri: Kars, Ardahan, Artvin vilayetlerini geri vermek. Üçüncüsü ise; İstanbul’da üs vermek.

Hükümetimiz bunları dostça bulmadığı için ‘Olmaz’ demiştir. Bizim bunlara ‘olmaz’ diyeceğimizi de Ruslar bilirler. İş hemen savaşa çevireceklerini sanmıyorum. Bizi emniyetsizlik içinde bırakarak yormak, masraf ettirmek, sonra hesaplarına uygun düşünce işi zora bindirmektir.

Altı yıl önce Hitler ile Mussolini de böyle idiler. Burunları havada idi. Her istediklerini yapacaklarına inanıyorlardı. Sonrası ne oldu? Bu da ona benziyor. İnönü’nün sağlığına dua etmelidir. Bizi bu sefer de kurtaracağına inanıyorum.” (s.433).

1939 sonundaki felâketler onu üzmüştür: “Bu yersarsıntıları, seller yüzünden uğradığımız acılar ağırdır. Bu gece yılbaşı gecesidir. Elçilikte yalnızım. Gece yarısı radyo başında geçti. Böyle günlerde memleketten ve evden uzak olmak bana çok güç geliyor. Başımıza gelenler ağırdır ama, ne yapacaksınız! Korkmayıp, şaşırılmayıp yıkılanların daha iyilerini yapacağız. Milletimiz canlılığını gösterecek. Türklerin yaşama kuvvetlerinin ne kadar çok olduğunu başka milletler de göreceklerdir. Bu gibi şeylerle milletler yıkılırsa, Japonlar yıkılırdı. Sarsıldıkça herifler irileşti, bugün de koca Çin’i yutacak bir dev oldular.

İşine bak, yaradan bizi sınava çekiyor, bize vereceği büyük işler vardır. Millet, yuvasını su basmış karıncalar gibi çalışacaktır. Bak görürsün, ne güzel şehirler yapacağız.” (s.230).

Benim en çok şaşırduğum bir nokta Atatürk öldüğünde Kâbil’de olan Esendal’ın bu ölüm dolayısıyla orada olup bitenlerden söz eden mektuplarına rastlanmaması oldu. 24.10.1938 tarihli mektubunda “Atatürk, çektiği hastalığın bu nöbetini de atlatmış. Bu haberi işittikten sonra radyodan her ne dinledimse, bana hoş geldi.” (s.211), 30.10.1938 tarihli mektubunda “Bu yıl Atatürk’ün rahatsızlıkları dolayısıyla biz burada Cumhuriyet Bayramı’nı kısa kestik. Bu büyük adamın hastalığı doğrusu beni çok üzüyor. Sıkılıyorum. Hiç aklımdan çıkmıyor.

Bayram günü sabah saat 10'dan 1'e kadar gelen elçileri kabul ettim. Hepsine birer kadeh şampanya ikram edip Atatürk'ün sağlığına içtik. Gece saat 9.30'da da Afganlıları çağırdım. Geldiler, çay, kahve, pasta, biraz çerez, bol meyve, limonata, şerbet!"... "Atatürk için candan dualar ettiler. Afganlılar ve Hint Müslümanları Atatürk için yürekten duacıdırlar." (s.215), diye yazdığı 5.11.1938 tarihli mektuptan sonraki mektubu 28.11.1938 tarihini taşımaktadır. Arada yazmış olduğundan hiç şüphe etmediğim mektuplar olmalı. 5.10.1940 tarihli mektubunda da "Atatürk hastalandıktan sonra bu elçilikte eğlenceli bir gece geçmemiştir desem, yanlış olmaz. Hele bu savaşlar başladıktan sonra bir yere eğlenmek için toplanıp, politika ve savaş konuşuyorlar." (s.298).

Kordiplomatik adına Afgan kralının doğum günü dolayısıyla, akşam yemeği verdiğini anlatırken çok canlıdır. Yemekteki gülünç noktaları da görür. "Afganistan'da içki yasak. Sağlığa içilecek olan şarap değil, limonata! Bu da biraz biçimsiz oluyor, ama ne yaparsın! Bereket versin ertesi gece Afgan kralı huzuru ile yenen yemekte, sağlığa içmek yok.

Bana öyle geliyor ki buralarda olduğu kadar Müslümanlık, biz Türkler arasında hiç koyulaşmamış. Bizde de Müslümanlığa sıkı yapıştıkları yıllar olmuş. İçmek de yasak edilmiş ama gene içmişler. Padişahlardan tut da, dümen neferine kadar! Osmanlı imparatorlarından birçokları içmekten ölmüşler. Burada böyle değil. Halk içinde içenler var ama ileri gelenler sahiden içmiyorlar." (s.210)

Bamyandaki Buda anıtlarını gidip göreceğinden söz eden Esendal dönüşte Afgan Türkistan'ını da görmek ister. "Yazmak istediğim Doğu Yolları diye bir kitapçık var." (s.291).

7.Geçim sıkıntıları: Özellikle Ankara'ya geldikten sonra geçim sıkıntısı çektiğini gösteren satırlar bulunmaktadır. Fakat iyimserliğini hiç kaybetmeyen Esendal'ın bu konuda yazdıkları da daha çok aile fertlerini ve kendilerine sığınanları korumak, ısıtmak, beslemek amacına yöneliktir. Hastalar, yardıma muhtaç olanlar sık sık bu mektuplarda kendilerini gösterirler. Ankara'ya dönüşten sonra otelde, Evkaf apartmanlarında bir odada kalıp sonunda bir eve sahip olmaları, bu mekânları döşeme hikâyeleri çok canlıdır. Bir kısmının hikâyelerini de beslemiş olması muhtemeldir. Edebiyatçılardan Ahmet Kutsi Tecer, Reşat Nuri Güntekin, Ferit Celâl görüştüğü şahıslardır. Tecer'in Köroğlu oyununun özellikle dilini beğenir: "Bu eserde Köroğlu, herkesin bildiğinden, beklediğinden başka bir Köroğlu'dur." (s.565)

Kendisindeki değişikliği şöyle anlatır: "Ben yaşlandıkça, medeniyet denilen nesneden, büyük şehirlerde oturmadan hoşlanmaz oldum. Gidip Antalya'da büyükçe bir

portakal bahçesi almalı. Bunun içine bir buçukkatlı ev yapmalı. Geniş odaları olsun. Kitap olsun. Portakal ağaçları ile uğraşmalı. Alışkın inekler de olmalı. Tavuklar da olmalı; köpekler de olmalı. Antalya mekteplerinde de ders vermeli. Kızlara da ders vermeli. Yazıyı da yazmalı.” (s.295).

8.Mektupların devam edebilmesi için Esendal durmadan kızından ayrıntılı haberler ister. Okuldaki arkadaşları nasıldır? Öğretmenleri nasıldır? Neler okumaktadır? O ayrıntı ister ama, galiba kızı bunları ona vermez. “Hanım can, biz senin mektepten hiç haber alamayacak mıyız? Ben senin yerinde olsaydım mektep üzerine yaprak yaprak, defter defter mektuplar yazardım. Kim bilir o mektepte yazılacak ne antika şeyler vardır. Bir kere sen bir konferans okumuşsun. Bunu okurken kaç kere kekeledin? Başkaları hiçbir şey okumadılar mı? Manzume, hitabe!

Sizin sınıfta kaç velet var? hocalarınız kimler? Size ne dersleri okutuyorlar? Seni beşinci sınıfa geçirdiler mi? Bunlar hep yazılacak şeylerdir?” (s.68).

9.Esendal’ın dünya görüşü, sanatı ve yazdıklarıyla ilgili bilgiler. Oğlu doktordur. Doktorluğun amacıyla yazdıkları acı bir alay taşır: “Adamların yaşamaları çok değerli bir şey olsa muharebelerde böyle alay alay adamı birden öldürmezlerdi! ‘İnsanları yaşatmalı’, diyorlar ama bu, muharebede öldürecek adam olması içindir. İnsanları çarpıştırmak ve öldürmek için yapılan çalışmalar; yaşatmak için yapılan çalışmalardan az değerlidir.” (s.68). Tiyatro ve senaryonun daha etkili olduğundan söz eden satırlarını (s.112-113) uzunca bir hikâye özeti takip eder (s.115-121). Esendal etkisinde kaldığı Çehov’tan da sık sık söz eder mektuplarında. Bunlardan biri İmtihan hikâyesidir. Bu hikâyeyi özetleyen Esendal, “Rusya’da mekteplerde çok uzun yıllar bu Latinceyi okutup, yüzbinlerce çocukları döndürdükten sonra, en sonunda bunun ahmakça bir şey olduğunu anlayıp vazgeçmişlerdir.

Bir gün gelecektir ki bugünkü okutma usullerinin, bugünkü imtihanların da ahmakça olduğu anlaşılıp, değiştirilecektir.” (s.183).

Esendal’ın söz ettiği romanlar arasında Gustave Flaubert’in Madame Bovari’si ile Maupassant’un Une Vie romanı bulunmaktadır. Bunları kızının da okumasını tavsiye eder (s.193-194). Bu romanları beğendiğini ve defalarca okuduğunu belirtir. Aşkın romanların temel konusu olmasından da şikâyetçidir. Une Vie’yi beğenmesinin bir sebebi de aşkı düşünmeyerek yazılmış olmasıdır (s.253). Faust, Tolstoy’dan da aynı mektubunda söz eder.

Esendal eserlerde aşk konusunun fazlaca işlenmesini, insanları yanlış duygulanmalara yöneltmesi bakımından zararlı görür. “Sevmek denilen şey sanki istekle olur bir şeymiş gibi, dinleyen de buna inanır... Yazı yazarlar bu işi kızıştırıp, ortalığı aldatarak beş-on para kazanırlar ama, insanlara da kötülük etmiş olurlar.

İşte bu hafta bitirdiğim roman işi kızıştırıcı romanlardan biri idi. Bir ana kız. Baba ölmüş...” (s.254). Esendal eserinin özeğini genişçe olarak verir.

Bizde çocuk kitapları yazarların azlığından şikâyet eden Esendal, “Tolstoy bile çocuklar için dört küçük cilt kitap yazmış.” diyerek adını unuttuğu bir Rus yazarının Timsah Timsahoğlu adlı uzun bir poem yazdığını ve bunun Rus çocuklarının ezberinde olduğunu yazar. İngilizlerde de çocuk kitaplarının çok olduğunu duyduğunu bildirir. Hayvanların insanlar gibi duyup davrandıklarını gösteren hikâyelerin pek doğru olmadığını söyler:

“Benim de göreneğe kapılıp bu gibi hayvan hikâyeleri uydurduğum ve çocuklara anlattığım vardır. Ancak bugün anlatmak istemem. Çocuklara üç şey öğrenmek isteği ve sevgisi verilmelidir. Biri, hayvan beslemek ve yetiştirmek; ikincisi, ağaç yetiştirmek ve yaşadığı yeri şenlendirmek; üçüncüsü de makinaları kullanmak. Yazılan şeyler buna göre yazılmalı. Bunu öğretmenin de başlıca şartı: Çocuğun, öğrendiğinin farkında olmamasıdır. Ben bir deneme yapar ve becerebilsem, görürsün ki iyi bir şey olur.” (s.196).

Mamafih Walt Disney’in filmlerinden çok hoşlanmaktadır (s.237). Bu film ona başka milletlerin ne kadar çalışkan olduklarını da hatırlatır: “Bu adamların yanında biz ne kadar boş günler, aylar geçiriyoruz. Bu yeryüzünde, bir günde yaşayan bizlerle onlar arasında ne geniş bir aralık var. Günler geçiyor ve şimdiye kadar geçti de ben hiçbir iş yapamadım, insanlıkta, benimle başkaları arasında bu kadar derin aralıklar olması, beni doğrusu üzüyor. Adamlar kazanıyor, rahat yaşıyor, yeryüzünde adlarını bırakıyorlar ama bedava değil, çalışıyor, düşünüyorlar... Bugünden sonra da daha çok çalışmayı da kendimce kararlaştırdım. Benim yaşım geçti ama, olsun!” (s.238).

Ülkede tenkitçi olmadığından hayıflanana Esendal (s.207) kötü eserlerin iyi tenkitçilerle önlenebileceğini umar.

Okuduğu kitaplar arasında Rus elçisinin kendisine verdiği, genç bolşevik yazarlardan Ilf ve Petrof’un ortaklaşa yazdıkları On İki Sandalya adlı bir kitap vardır. Rusçadan hikâyeye ve tiyatroyu tanımakla birlikte “Rus şiirlerini bilmem.” (s.487) diyen, bilmediği, okumadıklarını samimiyetle anlatana Esendal Deli Hüseyin Bey adlı bir operet metni yazmayı da planlamaktadır. Kısa özetini kızına yazmıştır (s.490-492).

Kendi yazdıklarından da söz etmiştir. Bunlarla ilgili satırlar şüphesiz ki ilerde yapılacak Esendal çalışmalarını aydınlatacak niteliktedir. Esendal, genelde kolay yazmayan (“İyi bir hikâye okurken ne kadar rahattır da yazarken ne kadar güç!” (s.486), yazdılarını beğenmeyen, onları durmadan değiştiren (s.485) bir yazar. Bu da onun eserlerinin müsveddeleriyle önemini ortaya koymaktadır. “Yakın Gelecek’ten Yurda Dönüş’ün 153 sayfası yazıldı. Bu fantezi biraz uzuyor” der. Sonra Kaptan Boryat’ı yazacaktır (s.252). “Yurda Dönüş biraz uzunca oldu sanıyorum. Birtakım hikâyeler vardırki, uzun olunca bozulur. Onları kısa kesmek iyidir. Bu da onlardan oldu gibi geliyor. Bu akşam, bu mektuptan sonra onun birçok yerlerini kısaltma denemesi yapacağım. Bakalım nasıl olacak! Eğer iyi olursa, baştan bir kere gözden geçirmek, belki de baştan yazmak gerekecek. İyi olsun da ben üşenmem.” (s.262). bu eserde onun çocuklarıyla ilgili hayalleri yer alır (s.262). Bir müddet sonra bunları bırakıp “Neslihan Ergil diye bir fantezi yazmaya” başladığını haber verir: “Bu fantaziler ancak senin ve arkadaşların için.” der. Eğer sonradan adını dekiğiştirmezsem bu Nesli yahut Neslihan Ergil sen oluyorsun. Yurda Dönüş’te Ahmet’i yazmaya çalışıyorum. Kaptan Boryat’ta da Kaptan’ı. Eğer becerip bitirebilirimse eğlenceli ve iyi şeyler olur sanırım. Birçok yazılar, yazılmak için beni bekleyip duruyor. Bunları nasıl yazıp bitireceğimi doğrusu, bildiğim yok. Ben yazdığım birtakım şeyleri birinci yazılışları ile bıraktım. Eğer bunları bitirip bastırmiş olsaydım, çok doğru olacak idi. Şimdi de gece gündüz bir düziye çalışmıyorum. Yoruluyorum. Bu son yıllarda artık ihtiyarlığı duymaya başladım. Bu ihtiyarlığı yalnız bu yazılar için istemiyorum.” (s.297). neslihan adından kızını hoşlanmamış. Esendal, onu memnun etmek için bu adı dekiğiştirmeye hazırdır (s.322).

1940’tan sonraki mektuplarında çocuklar için yazdığı hikâyelerden de söz eder (s.273).

O çevresine de telkin ve tavsiye ettiği gibi kendi kendisiyle barışık bir insandır. Başkalarını anlar. Büyük ihtirasları yoktur. Saadeti çalışmakta bulur: “İşsizlik, durgunluk adamı çıldırtır.” der (s.273) bir mektubunda. Kendisini iyi tanımıştır. Yazı yazmak onu mutlu eder. Sıkıntılar karşısında yazmaya sığınır: “Bereket versin ki ben genişim: kendi yazılarıma oturunca her şeyi unuttur ve kendimi avuturum.” (s.283). “Yalnızlıkta eni hiçbir şey eğlendirmiyor. Boş kalıp yazı yazsam, diye düşünüyorum. Yazı yazmak bana bir alışkanlık olmuş.” (s.289).

Bu alışkanlığını edinme ihtiyacını “küçük yaşlarda” taşımış olmakla birlikte ancak “kırk yaşından sonra birtakım ufak hikâyeler” yazdığını (s.299) belirtir.

Kızına yaptığı tavsiyeler onun kendi hikâye dünyasını da açıklar: “Hiç sessiz duran bir mahallede yazılacak bin şey, bin ses, bin renk vardır. Hoşuna gitmeyen adamları, hoşuna gitmeyen sözleri daha kolay yazarsın. Odada geçen boş bir sözü gülünçleştirmek, acıklandırmak için ne yapmalı; bir hiçten nasıl bir kavga çıkarmalı? Eline geçtikçe çocukları söyleyip dinlemeye çalışmalı. Bir evde toplanmış insanlar nasıl olmuş da toplanmışlar ve nasıl oluyor da toplu kalıyorlar? Bu adamlar birbirleri için ne düşünüyorlar? Ağızda nasıl, içlerinde nasıl? Düşünüp bulduğun şeyleri bir yere yazmalı. Bunlarla kendini yazmaya hazırlamış olursun.” (s.314). Onun Rusya’daki kültür hareketlerini yakından izlediği anlaşılmaktadır (s.315).

Türkiye’deki edebiyat dünyasının onu pek mutlu etmediği anlaşılmakta. Bunların içinde Orhan Veli de bulunmaktadır (s.343).

23.12.1940 tarihli mektubunda, kızının Shakespeare’i okumasına sevinir: “Shakespeare’i okumaya başladığını yazıyorsun. Bu adamı okurken tavsamayan, ölmeyen adamlardan biri karşısında olduğunu gözden kaçırma. Bu son aylarda Rus tiyatrolarında, yeni dekorlarla Shakespeare’i oynamaya başladılar. Bu adam 1564’ten beri 396 yıldır yaşıyor. Yeryüzünde çok az adam bu kadar uzun yaşamıştır. Dahası da var: Bir yerde değil, her yerde yaşıyor.” (s.310)

Ankara’ya döndükten sonra yazdıklarını bastırma fırsatını da bulur. Bunları M.Ş.E. yahut Elversen adı ile neşredecektir (s.341). Celile ve Kızımız adlı hikâyelerini Ülkü’ye verir (s.343).

Grim Kardeşler’in Gençlik Hikâyeleri’ni (s.344) okumaktadır. Halit Ziya’yı beğenmektedir ama fazla romantik bulur. Ömer Seyfettin’i okuduğu yıllarda sevmemiştir. Eline geçerse yine okumak ister. Okumak istediği kitaplar arasında vaktiyle hoşlandığı Haristan ve Gülistan vardır (s.346). Reşat Nuri’nin Cumhuriyet Gazetesinde tefrika edilmekte olan Miskinler Tekke’sini henüz beğenmemiştir: “Yazışı güzel ama aldığı esas şimdilik hoşuma gitmedi. Bakalım altı ne çıkar?” (s.441). Ahmet Kutsi’nin Yazılan Bozulmaz oyununu da seyretmiş pek beğenmemiştir. Çehof’tan oynanan komediden de hoşlanmaz (s.466). Peyami Safa’nın Matmazel Noralya’nın Koltuğu da beğenmediklerindedir. Kitabın üstündeki resimle de alay eder: “Yalnızlık olmasın diye kitabın kabına da resmini basmışlar.” Kitabın uyandırdığı yankıyı da yadırgar (sz.570).

“İyi bir şeyler yazabilmek için bilsen ne kadar çalışıyorum. Bir yazıyı beş altı kere yazdığım oluyor. Yazı yazacak yıllar da benim için çok ve uzun değildir. Yazacaklarımın birazını olsun bitirmek için çok çalışmak ister.” (s.348). bunlar biraz kötümser satırlar. Ama Kızımız hikâyesi beğenilince çok sevinir (s.349, 357). Yine bu tutuk bulduğu

hikâyesinin beğenilmesini ortada eser olmamasına bağlar: “Görüyor musun ortalık ne kadar açtır! Sen de bilirsin ki bu hikâye hikâyecilik bakımından tutacak, yazılış bakımından tutacak, konuşulacak bir şey değildir. Ortalığın beğenmesi beni aldatmaz. Ancak yurdumuz, meşhur edecek adam arıyor. Her gün başka dillerden çalınıp yazılan hikâyelerin biraz başkasını görünce tutuyorlar.”

“KIZIMIZ böyle tutununca, arkasından biraz daha canlıca bir hikâye yazmak bana borç olur gibi oldu. Benim, taslağı yazılmış hikâyelerin içinde birini hatırlayarak, buraya getirdiğim defterlerde ve kâğıtlar arasında aradım, bulamadım..” diyerek İstanbul’daki defterleri ister (s.350), bir de cinayet romanı yazmayı denemek niyetindedir (s.449).

Sanat adlı çıkacak yeni dergiye Hamit yazısını hazırlamak istemiş ama bir türlü bitirememiştir. “Benim denediğime göre: Bir yazı ilk yazıldığı gibi çıkmalı. Düzelteceğim diyince bozuluyor. Bir daha da düzelmiyor. Yazdıkça kötü oluyor. Bu Hamit için olan hikâye de böyle oldu. Şimdi tuhafı ilk yazdığım şekli de beğenmiyoruz. Yenisini de yazamıyorsun. Tam bir çıkmaz içindeyim.” (s.517).

Bir türlü bitiremediği Vassaf Bey’in Konuşmalar ve Mektuplar adlı iki bölüm olacağını belirterek şöyle der: “Birtakımları gibi ben ruhi tahliller yazamıyorum. Hoşama gitmiyor. Konuşturmalardan hoşlanıyorum. Bana çokları tiyatro yaz diyorlar... Yalnız tiyatro sadece konuşma değil, bir meseleyi birtakım sahnelere sığdırmaktır. Bunu yapmak da kolay değildir..” (s.519). Daha sonra bu eserini İhtiyar Arkadaş’a çevirmek istediğini ve yeni baştan yazmaya başladığını anlatır (s.618). Anlaşıldığına göre bu eser onu çok yormuş ve bir türlü son şeklini verip tamamlayamamıştır.

Yazarken zorlansa da, yazdıklarını beğenmese de yazmayı sevmektedir: “Bu hikâyecilik bilsen ne kadar iyi bir şeydir. Hayattan intikam almak gibidir.” (s.527).

“Ben, hikâyelerimi yazıp bırakmak, düşünmek, arkadaşlara okumak, gene düşünmek isterim. Yoksa hikâyelerin kalitesi düşer sanırım. ‘İstanbul’da Bir Bayram Günü Hikâyesi’ diye yazdığım hikâyeyi burada, tez elden gözden geçirip verdik ama, şimdi ‘biraz kısa oldu, birkaç yeri eksik kaldı’ diye üzülüyorum. ‘Karısının Kocası’ diye çıkan hikâyenin adı ‘İhtiyar’ olacaktı. Sonuna da ihtiyarın başını alıp gitiğini anlatacak bir ufak cümle konacaktı; ‘Gizli Acı’, ‘İç Acısı’ olacaktı. Son fıkrası da olmayacaktı. Kitap basarken bunları değiştirir, öyle yazarız. Ben hikâyeleri sabah yazıp akşam bastırmaktan hoşlanmam.” (s.539).

Okuyucu mektupları onu sevindirir “Bir takım hikâyelerin de kendilerine göre okuyucuları, beğenicileri var”. (s.539) der. İsmet İnönü, Cemil Çambel, Baltacıoğlu’nun onları övüp göklere çıkarmaları, okul kitaplarına, sözlüklere hikâyelerinden örnekler

alınması onu sevindirmiştir (s.563). Hikâyelerin kahramanlarının bir kısmı gerçek hayattan alınmıştır. Ulus'ta (Aralık 1948) çıkan hikâyesindeki kahraman dolayısıyla şöyle yazar: “Rebii Barkın'ı tanıyanlar, bir alay konusu çıktı diye hoşlanacaklardır. Bakalım Rebii nasıl karşılayacak? Kızacağına ummam, pişkin adamdır. Hikâye olarak eh! Çok kötü sayılmaz. Pekde iyi değildir.” (s.543). Bu hikâyelerin, sayısı arttıkça kendisini bankaya olan borcundan kurturacağını da ummaktadır. Bazı hikâyeleri de beğenilmemiştir. Onları kendisi de çok beğenmez: “O, Besime'nin hikâyesi başladığı gibi eğlenceli biterdi. Bunun için de düşünmek gerekti. Biz, gelişigüzel yazıp verdik. Bu hafta çıkan ‘Geçmiş Günler’ hikâyesi de tutulmadı. Bu akşam beş-altı arkadaş geldiler, hiçbir hikâyeyi anmadı. Ya okumamışlardı yahut beğenmediler.

Senin ‘Çocukluk’ adlı hikâyeyi beğendiğine sevindim. Başkalarının beğenmelerine kulak asma. Beğenilmeyecek bir hikâyeyi de beğendik diyebilirler. Çocuklarını ‘iyidir’ derlerse hikâye iyidir.” (s.554). O da hikâyelere konulan resimleri beğenmez. “Üstelik bir de resim koyup hikâyeyi öldürdüler.” (s.556). Oğlu Ahmet bu konuda daha güç beğenir. “Bizim Doktor Ahmet'in tenkidine göre eski hikâyelerime bakarak, bu yeni hikâyelerim kalitece biraz düşük, biraz zorlamadır. Böyle bir şeyi ben de duymaktayım. İyi hikâye yazmaya biraz da gazete engel oluyor. Hikâyeyi istediğim kadar uzatamıyorum. Benim kâğıtlarımla, makina yazısı ile on – onbir kâğıt kadar olursa, iyi geliyor. E, hikâye olur ki on beş kâğıt dolar, yahut beş kâğıtta biter. Bunu ayarlamak da hikâyeyi bozuyor.” (s.559). İsmail Habib'in Ayaşlı ile Kiracıları için yazdığı tenkitten de hoşlanmaz. “Bu, derin meseleleri ele alan bir eser değildir. Heyecan da vermez, adamı da düşündürmez, bir tatlı üslubu da yoktur. Oriinal bir eserdir. Buna ne ad koyalım, bu bir sinema romanıdır.” diyor. Ayaşlı ile Kiracıları'nı sudan buluyordu (s.582).

Yazar serbest olmalıdır: “Birçokları da solculuk yahut sağcılık diye kendilerini bağlamışlar; hikâyeyi de oraya bağlayınca yazdıkları bozuluyor.” (s.552).

Hikâyeler 3000 basmış ve ancak yarısı satılabilmmiştir. Parti ile olan ilişkileri dolayısıyla da hakkında çıkan bazı yazılara da öfkelenir (s.496).

Esendal görevlerinde ciddi, sorumluluğunu fark eden bir insandır. Artık Afganistan'dan ayrılmak istemekte ama izin bir türlü gelmemektedir. Bu konuda kızına yazdıkları insanı gerçekten derinden düşündürecek niteliktedir:

“Bu izin biraz geç kaldı. Ben içimden sabırsızlanıyorsam da hiç sesimi çıkarmayıp oturuyorum. Bana izin verecek olan büyüklerin, bu sırada ne kadar büyük işler karşısında ne kadar ağır yükler altında olduklarını göz önüne getirdikçe, onları her günküden daha çok seviyorum. Kendi işinde onlara, elimden gelen hizmeti ediyorum. Bu hizmeti onlar

bilmezler, bilmeyeceklerdir. Hiç kimse bilmez ama benim için biliyor ya! Yalnız bu kadarına da kanmak istemiyorum. Oraya gelsem yurdumuz içinde belki daha faydalı olurum diye düşünüyorum. İnan ki gelmek istediğimin çoğu bunun içindir. Kendime çok değer vermek istemediğimi, beni tanıyanlar, bilirler. Ben, kendimi pek az beğenmiş bir adamım. Hiçbir işte, istediğim kadar çalışmadığımı bilir ve üzülür, dururum. Bununla beraber çalışmak sırası gelince kendimi hiçbir güçlükten, yokluktan, korkudan sakınmış değilim. Bu sefer de yurdumuzda bulunup, şimdi çalıştığımdan daha çok, daha faydalı çalışmak isterim. Çok adam tanırım. Korkak ve gevşek değilim. İnatçılık edebilirim. Bir savaş olursa yurdumuzdan uzak kalmak beni sahiden üzer ve çok yorar. Bu sırada ben yurdumuza dönersem, buradaki işlerimiz aksamaz, ben de istediğim gibi çalışmış olurum.” (s.323, 29.4.1941 tarihli mektup).

Nihayet izni gelen ve Türkiye’ye dönen Esendal, sonunda Ankara’da kalabileceğini anlar: “Bahtlı adam olduğuma inanırım.” diyerek kendisinin sevilmesini şuna bağlar: “Bu benim saflığımdan ve saflığımin yüzümden okunmasından ve çalıştığım işlerde doğru ve açık olmamdan, her şeyi açıkça söylememden olsa gerektir. Bana yardım ediyorlar. Arkadaşlarım beni arayıp soruyorlar. Hatırımı istiyorlar. İşime gelip yaptığım işlerden pek kârlı olarak çıkıyorum. Belki beni sevmeyenler de vardır ama azdır ve silik adamlardır.” (s.328)

Bir mektubunda ise hikâyelerinde adını kullanana öfkesi yer alır: “Bu arada biri de çıkmış ‘Memduh Şevket’ adı ile hikâyeler yazıyor. Güzel mi? Hiç olmazsa yazdıkları bir şeye benzese! Soyadını çalarlar, ses çıkaramazsın. Kanunda cezası yok. Hoşuma da gitmiyor desem yalan olur. Bu kadar yazan var, hiçbirinin adını alıyorlar mı? Anlaşılan beğeniyorlar, para ediyor ki çalışıyorlar... Her nedense M.Ş.E.’yi almıyorlar. Bu daha kolay çalınır ama onlar buna kanmıyorlar. Bu marifeti yapan da Vatan Gazetesi..” (s.607). Daha önce de biri Mehmet Hulusi Esendal adıyla yazmıştır.

Politikanın sürprizleri (Porsuk barajı yolsuzluğunu ortaya çıkaran Salâhi Bey hakkında tahkikat açılması) onu rahatsız eder: “Bunu duyunca fena halde içim sıkıldı.” der (s.530). Kendisine verilen görevleri seçme, reddetme gibi bir alışkanlığı yoktur. Verilen görevi elinden geldiğince iyi yapmaya çalışır. Dil kurultayında bilim kurulu üyeliğini de aynı şekilde kabul eder. Dil kurumuna başkanlığı söz konusu olunca da reddetmez, ama içi rahat değildir: “Ben hikâye filan yazarım ama, dil bilgisi ile uğraşmış değilim.” (s.585). Gazetelerde çalışanlar hakkında da şunu yazar: “Gazetelere çalışan çocukların hemen hepsi mektep kaçkını oğlanlar. Dil sözü olunca hepsi de profesör oluyorlar. Gazetelerde bizi alıp ele girdiler mi yola, tamam maskara olduğumuzun resmidir!” (s.585).

İlgi ve keyifle okuduğum bu mektuplar beni çok düşündürdü. Bu eserin dizininin olmaması, daha önce de söylediğim gibi büyük bir eksiklik. Hâlbuki bu dönemle ilgili araştırmalar yapanları çeşitli açılardan aydınlatabilecek malzeme taşıyor bu mektuplar. Esendal kızına daha minicikken mektup yazmaya başlamış, Tıpkı Malta'da sürgünde iken Gökalp onlara ayrı ayrı yazıyordu, çünkü onların her birini şahsiyet olarak görmektedir. Acaba başka yazarlar da var mı diye merak ettim. Babam da benim doğduğum günün tarihiyle benden kendisine hitaben bir mektup yazmıştı.

Günümüzde kadınların sosyal hayatta kazandıkları yerde, annelerin ve babaların etkileri ve davranışları çoktur. Onları nadiren hatırlarız. Onlar kendi kızlarını yetiştirirken çevrelerine de örnek oluyorlardı. Keşke bunların hepsi ortaya çıksa da, kadın eğitiminin gelişmesinde babalarımızın rolü de haklı olduğu yeri alabilse.